

Nr 4

Utlåtande i anledning av väckt motion om utredning rörande almanacksprivilegiet m. m.

I en inom andra kammaren väckt och till allmänna beredningsutskottet hänvisad motion II:124 av herr *Hamrin* i Jönköping hemställes, att riksdagen måtte besluta att hos Kungl. Maj:t anhålla om en utredning rörande almanacksprivilegiet samt tillskapande av garantier för att inkomsterna av detta privilegium under betryggande kontroll komma vetenskap och forskning till godo.

I motionen anföres bl. a. att vetenskapsakademiens privilegium att utgiva svenska almanackor och kalendrar år 1956 inbringade närmare 1,7 miljoner kronor, vilket belopp akademien får fritt förfoga över utan redovisningsskyldighet inför de vanliga statliga kontroll- och revisionsorganen. Motionären hänvisar vidare till uppgifter i pressen, enligt vilka betydande belopp skulle använts till vissa juristarvoden och andra kostnader i den s. k. *Selling*-affären och ifrågasätter lämpligheten av att inkomster av detta slag användes för sådana ändamål.

Motionären framhåller även, att inkomsterna av almanacksprivilegiet i Danmark tillfaller Köpenhamns universitet och i Norge ingår direkt i riksdagen men räknas in i Oslo universitets budget.

Utskottet har inhämtat yttrande från Vetenskapsakademien, statens sakrevision, statskontoret och universitetskanslern.

Vetenskapsakademien anför bl. a.:

Privilegiet, som akademien haft sedan år 1747, gäller f. n. till år 1972. Akademien har givetvis ingen erinran mot att, då frågan om en förlängning av privilegiet blir aktuell, därmed sammanhängande frågor bliva föremål för noggrann prövning, om så anses erforderligt genom en särskild utredning. Det synes emellertid akademien tveksamt, om det nu är angeläget eller ens möjligt att bedöma formerna för ett fortsatt privilegium efter år 1972.

Frågan om kontroll av privilegieinkomsternas användning kan visserligen sägas sammanhänga med formerna för förlängning av privilegiet, men akademien anser dock, att den även i dagens läge kan förtjäna visst beaktande.

Akademiens årsredogörelse tillställes årligen bl. a. *Ecklesiastikdepartementet* och *Statskontoret*.

I årsberättelsen finnas intagna akademiens stat, dess vinst- och förlusträkning samt balansräkning. Av vinst- och förlusträkningen för år 1956 framgår, att akademien utöver inkomsterna från privilegiet hade ytterligare inkomster av räntor till belopp av cirka 1,3 milj. kr. Huvuddelen av dessa

räntor tillkommer de donationsfonder, som stå under akademiens förvaltning, eller utgör avkastning av akademiens egna fonder. En viss del av inkomsterna står till akademiens fria förfogande, såsom bl. a. de inkomster akademien har från donationsfonderna såsom ersättning för sin förvaltning.

Frågan om granskning av privilegieinkomsternas användning har tidigare under hand diskuterats med Riksdagens revisorer och Statens sakrevision. Sålunda uttalade Riksdagens revisorer någon gång omkring år 1945 en önskan att få företaga en sådan granskning och anförde därvid, att detta tidigare medgivits dem. Från akademiens sida gjordes ingen erinran mot en sådan revision, men av någon anledning fullföljde ej statsrevisorerna sin avsikt utan inskränkte sig till att införa akademiens balansräkning i sin berättelse. I december 1957 lämnade akademien Statens sakrevision upplysningar om akademiens tryck, särskilt statskalendern, och om akademiens uppgörelse med Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB i Uppsala, som f. n. arrenderar almanacksmonopolet. Statens Sakrevision har också nyligen under hand anhållit att få granska akademiens disposition av almanacksinkomsterna, vilken framställning bifallits av akademiens förvaltningsutskott.

Såsom av sakrevisionens yttrande över förevarande motion framgår finnes möjlighet för revisionen att, därest så anses önskvärt, granska akademiens förvaltning av privilegiemedlen. Då även Riksdagens revisorer beretts tillfälle därtill, synes det akademien, som om föreliggande kontrollmöjligheter skulle utgöra tillfredsställande garanti för privilegiemedlens användning.

Med anledning av att motionären särskilt åberopat vissa utgifter, föranledda av akademiens ställning såsom styrelse för riksmuseet, anser sig akademien icke kunna underlåta att även beröra dessa frågor.

Riksmuseet och Statens etnografiska museum äro rena statsinstitutioner, och deras utgifter bestridas genom anslag under åttonde huvudtiteln. Deras räkenskaper granskas på enahanda sätt som övriga statliga institutioners. Museerna stå under akademiens inseende och vård. Deras kamerala angelägenheter omhänderhavas av en kamrerare, men övriga administrativa ärenden ombesörjas av akademien och dess förvaltningsorgan, vilket för akademien medför icke obetydligt arbete och kostnader. Akademiens ledamöter åtnjuta icke arvoden för sitt arbete. Av de ca 230 ärenden per år, vilkas behandling under de senaste tre åren redovisats i förvaltningsutskottets protokoll, beröra ungefär en tredjedel museerna. Även vid akademiens sammanträden kan behandling av museernas angelägenheter stundom taga en stor plats.

Under senare år har uppdraget att fungera som styrelse för riksmuseet varit mycket betungande för akademien. Den allvarliga och ur akademiens synpunkt synnerligen beklagliga schism, som under senare år rått vid museets paleobotaniska avdelning, har för akademien medfört utomordentligt besvär. Akademien har ansett det vara sin plikt att ingripa för att det vetenskapliga arbetet på avdelningen ej skulle bliva lidande genom de förhållanden som där rådde men fann det orimligt, att dess egna ledamöter skulle belastas med ett arbete av så extraordinär beskaffenhet, som det här var fråga om. Omfattningen och arten av den ifrågavarande angelägenheten krävde enligt akademiens mening uppenbarligen anlitande av särskilt juridiskt biträde. Akademien utsåg därför förre stadsjuristen, juris doktorn

Sture Brück att biträda akademien vid ärendets handläggning, vilket uppdrag sträckt sig över en tidrymd av mer än 4 år. Skäligheten av doktor Brücks arvodesanspråk har akademien icke haft anledning att ifrågasätta. Det kan nämnas, att professor O. H. Sellings rättegångskostnader enligt hovrättens dom utgjort 64 000 kr., varav 58 000 kr. skola stanna å statsverket. Att fog icke saknats för de utredningsåtgärder, som vidtagits i saken, framgår bl. a. därav, att Kungl. Maj:t den 9 oktober 1953 och efter Regeringsrättens hörande den 17 december 1954 fastställt akademiens beslut. Svea hovrätts dom den 31 januari 1958 i det av Justitiekanslersämbetet anhängiggjorda målet mot professor Selling, varigenom denne ådömts ansvar för olika tjänsteförseelser, har jämväl bekräftat riktigheten av att en undersökning verkställdes.

Akademien har ännu icke tagit ställning till frågan, om akademien skall bidra till de rättegångskostnader som målsägandena i målet mot professor Selling ådragit sig. Såsom skäl härför skulle kunna åberopas, att professor Sellings försvar i stor utsträckning utformats såsom ett angrepp dels på målsägandena i egenskap av akademiens inspektor, respektive under akademiens överinseende stående tjänsteman och dels direkt på akademien. Något försvar mot dessa angrepp har icke kunnat åläggas åklagaren. Därest akademien skulle finna anledning att bidra till målsägandenas advokat-kostnader, kommer detta att ske med användande av de medel som enligt vad ovan utvecklats stå till akademiens fria disposition och sålunda icke av privilegiemedel.

Med anledning av motionärens omnämnande av förhållandena i Danmark och Norge vill akademien meddela att de danska och norska almanackorna, vilka med avseende på typografisk utstyrsel äro enklare än den svenska, kosta respektive 75 danska ören och 78 norska ören. Den svenska häftade och skurna lilla almanackan kostar som bekant 35 öre.

Sakrevisionen anför bl. a.:

Privilegiet erhöll akademien genom nådig resolution den 17 oktober 1747. Enligt denna har akademien att tillse, att almanackorna blevo tryckta på gott papper med ren och läslig stil, liksom att »ett drägligt pris» åsattes dem samt att almanackor i rätt tid och i tillräckligt antal överallt i riket skulle finnas att köpa.

Privilegiesystemet är sedan år 1810 i princip förbjudet, men är det Konungen obetaget att förnya sådana till allmänna inrättningsars understöd redan förlänta privilegier, varje gång på högst tjugu år, vilket också skett med nu ifrågavarande privilegium, senast den 15 juni 1945 för perioden 1952—1972.

Privilegiet har utarrenderats till ett boktryckeri, för närvarande Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB, som varit innehavare av arrendet sedan år 1906. Mot utgivningsrätten har tryckeriet enligt senaste avtal, som gäller för tiden 1946—1957 med optionsrätt till 1962, vilken utnyttjats, åtagit sig att till akademien inleverera royalty å 20 % av den totala årliga försäljningssumman, dock minst 650 000 kronor per år. Därest bolaget upplåter almanackstryck till annat tryckeri, skola de därvid erhållna licensmedlen delas lika mellan akademien och bolaget. Licensavtal skall godkännas av akademien. I avtalet angående almanackstrycket har även intagits överenskommelse om tryckning av statskalendern.

Arrendet inbringar akademien för närvarande omkring 1,76 miljoner

kronor per år, därav cirka 1,68 miljoner kronor för bolagets egen almanacksutgivning, 80.000 kronor genom licensavgifter och 2.500 kronor för statskalendern. Den så kallade lilla almanackan, vars pris, som för närvarande är 35 öre, fastställes av Kungl. Maj:t, utgavs år 1957 i nära 2,3 miljoner exemplar, medan den sammanlagda upplagan av övriga utgivna almanackor uppgick till omkring 10,1 miljoner exemplar.

I anledning av vissa uppgifter i motionen har sakrevisionen under hand inhämtat, att av privilegiemedel 39 550 kronor utbetalats i arvode till den jurist, som omnämns i motionen. Arvodet till psykiatern har utbetalats av naturhistoriska riksmuseet och icke av akademien. Frågan om de i motionen omnämnda advokatarvodena har enligt akademisekreteraren ännu icke handlagts av akademien. Sekreteraren kunde därför icke uttala sig om, huruvida denna skulle komma att ersätta desamma. Även om så skulle bliva fallet, torde andra medel än privilegiemedel komma att anlitas.

Jämlikt 2 § instruktionen åligger det stats sakrevision att granska statlig och statsunderstödd verksamhet. Med hänsyn till privilegiemedlens speciella natur har det emellertid icke syntts fullt klart, om en granskning av dessa kan inrymmas i revisionens befogenheter enligt detta stadgande. I anledning härav har sakrevisionen under hand hos akademiens sekreterare gjort sig underrättad om akademiens ställning till en granskning av dess förvaltning även i vad den avser privilegiemedlen och de fonder, som direkt beröras eller på annat sätt röna inflytande av dessa medel. Sekreteraren har, efter att ha underställt ärendet akademiens förvaltningsutskott, upplyst, att akademien icke har något att erinra mot en sådan granskning från sakrevisionens sida.

Vid sådant förhållande föreligga möjligheter för sakrevisionen att klarlägga privilegiemedlens storlek och disposition, lämpligen under den gångna delen av nu löpande upplåtelseperiod. Därvid kunna erfarenheter lära kunna bli av värde jämväl vid bedömandet av den i motionen berörda principiella frågan, som torde få anses förtjänt att närmare övervägas, innan spörsmålet om en eventuell förnyelse av privilegiet aktualiseras.

Statskontoret anför, att genom den sakrevisionen medgivna rätten att granska privilegiemedlens användning tillräckliga garantier tillskapats för att privilegiemedlen kommer vetenskap och forskning till godo. Almanacksprivilegiet synes vara av den beskaffenhet att utredning rörande detsamma bör ske mot bakgrunden av de erfarenheter, som kan vinnas vid sakrevisionens granskning.

Universitetskanslern ifrågasätter om tillräckliga skäl för utredning av almanacksprivilegiet kan anses föreligga samt erinrar om att privilegiet utgår först år 1972.

Utskottet

Som framgår av ovan återgivna uppgifter förnyades Vetenskapsakademiens uteslutande privilegium på utgivandet av almanackor senast för tiden 1952—1972. Det är sålunda icke möjligt att under de närmaste åren tillskapa några nya villkor för privilegiet. Utskottet finner sig därför icke kunna tillstyrka att den av motionären föreslagna utredningen f. n. kom-

mer till stånd. Frågan torde böra prövas i något närmare anslutning till utgången av den löpande privilegieperioden men i god tid dessförinnan, och utskottet vill i detta sammanhang erinra om att den senaste förlängningen av privilegiet beslöts redan år 1945.

Beträffande motionärens motivering får utskottet anföra följande.

Det råder icke någon tvekan om att privilegiemedlen av Kungl. Maj:t avsetts skola användas till befrämjande av vetenskap och forskning. Att medlen får disponeras av akademien fritt och utan kontroll från det allmännas sida får väl ses som ett uttryck för det förtroende Kungl. Maj:t ansett sig kunna hysa för akademien. Obestriddigt är emellertid att omkring 40 000 kronor av privilegiemedlen använts till arvode åt en i den s. k. Selling-affären av akademien anlitaad jurist. Utan att därmed taga ställning i rättsfrågan i målet mot professor Selling vill utskottet starkt ifrågasätta, om en sådan användning av medlen står i överensstämmelse med privilegiets syfte. Vad som förekommit synes utskottet giva stöd åt kravet på kontroll eller revision i någon form beträffande medlens disposition. Utskottet ser därför med tillfredsställelse att akademien nu medgivit statens sakrevision att granska akademiens förvaltning även i vad den avser privilegiemedlen och de fonder som direkt beröres eller på annat sätt röner inflytande av dessa medel. Utskottet anser sig kunna räkna med att denna verksamhet kommer att ske fortlöpande och finner de möjligheter till granskning, som omständigheterna f. n. medger, härigenom väl tillvaratagna. Genom att sålunda kontinuerligt följa medelsförvaltningen kan man även erhålla ett fastare underlag för den utredning beträffande en eventuell förlängning av privilegiet och villkoren härför som utskottet förutsätter i sinom tid skall ske.

Som av det ovan anförda torde framgå behjärtar utskottet motionens syfte. Då emellertid tiden ännu icke synes vara inne för tillsättande av den begärda utredningen, får utskottet hemställa,

att motion II:124 icke må föranleda någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 4 mars 1958

På allmänna beredningsutskottets vägnar:

NANCY ERIKSSON

Närvarande:

från första kammaren: herrar Wolgast, Strandler, Anderson, Carl Albert*, Lundström, Sörlin*, Larsson, Lars*, fru Hamrin-Thorell*, herrar Akeson och Kaijser;

från andra kammaren: fru Eriksson i Stockholm, fru Svedberg, herrar Nestrup, Bark, Dickson, Östrand, Magnusson i Tumhult, Björkänge, Carlsson i Huskvarna, Svensson i Kungälv och Gustafsson i Uddevalla*.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.